

**TISH KARIYESI: KELIB CHIQISH SABABLARI, BOSQICHLARI
VA DAVOLASH USULLARI**

Qo`qon universiteti Andijon filiali

Stomatologiya yo`nalishi 102-guruh talabasi

Shoxobiddinova Zarnigor Komoliddin qizi

+998905440414 E-mail: zarnigorshaxobiddinovaO@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada tish kariyesining kelib chiqish sabablari, rivojlanish bosqichlari, epidemiologiyasi hamda davolash va profilaktika usullari ilmiy asosda yoritilgan. Kariyesning mikrobiologik etiologiyasi, kariogen omillar, uglevodlar fermentatsiyasining tish emaliga ta'siri va kariyesning lokalizatsiya bo'yicha tasnifi batafsil bayon etiladi. Shuningdek, konservativ va invaziv davolash metodlari, emalni remineralizatsiya qilish, tishni izolyatsiya qilish, plombalash jarayoni hamda birlamchi va ikkilamchi profilaktika choralari haqida ma'lumotlar berilgan. Maqola tish kasalliklarini erta aniqlash va samarali oldini olishda muhim ilmiy-amaliy ahamiyatga ega.

Kalit so'zlar: Tish kariyesi, etiologiya, epidemiologiya, kariogen bakteriyalar, fermentatsiya, tasnif, remineralizatsiya, plombalash, profilaktika.

Abstract: This article provides a scientific overview of the etiology, developmental stages, epidemiology, treatment, and prevention of dental caries. It discusses the microbiological origins of caries, cariogenic factors, the impact of carbohydrate fermentation on enamel demineralization, and the classification of lesions based on localization. The paper also describes conservative and invasive treatment methods, remineralization procedures, tooth isolation, filling techniques, as well as primary and secondary preventive measures. The content holds significant scientific and practical value for the early detection and effective prevention of dental caries.

Keywords: Dental caries, etiology, epidemiology, cariogenic bacteria, fermentation, classification, remineralization, dental filling, prevention.

Аннотация: В данной статье представлены научные данные об этиологии, стадиях развития, эпидемиологии, лечении и профилактике кариеса зубов. Подробно рассматриваются микробиологические причины кариеса, кариогенные факторы, влияние ферментации углеводов на деминерализацию эмали, а также классификация кариозных поражений по локализации. Описаны консервативные и инвазивные методы лечения, процедуры реминерализации, изоляция зуба, этапы пломбирования, а также меры первичной и вторичной профилактики. Материал имеет важное научно-практическое значение для раннего выявления и эффективного предупреждения кариеса.

Ключевые слова: Кариес зубов, этиология, эпидемиология, кариогенные бактерии, ферментация, классификация, реминерализация, пломбирование, профилактика.

Kirish: Tish kariyesi:kelib chiqish sababloari,bosqichlari va davolash usullari. **Kariyes** (lotincha karies ``chirish``)-tishning qattiq to`qimalarida yuzaga keladigon va noqulay tashqi va ichki omillarning birgalikdagi ta`siri natijasida rivojlanadigon murakkab, sekin kechadigon patalogik jarayon.Rivojlanishning dastlabki bosqichida kariyes emalning noorganik qismini fokal demineralizatsiyasi va uning organik matritsasini yo`q qilish bilan tavsiflanadi.Oxir oqibat, bu dentinda bo`shliq paydo bo`lishi bilan qattiq tish to`qimalarining yo`q qilinishiga olib keladi va davolash bo`lmasa, pulp ava periodontitdan yallig`lanish asoratlari rivojlanishiga olib keladi.

Epidemiologiya. Kariyes odamlarda eng keng tarqalgan kasallikdir(odamlarda 93%dan ortig`ida). Bolalikda u surunkali kasalliklar orsida birinchi o`rinda turadi va ikkinchi eng keng tarqalgan kasallik bronxial astmaga qaraganda 5-8 marta tez-tez uchraydi.Turli mualliflarning ma`lumotlariga ko`ra,boshlang`ich tishlari bo`lgan bolalarning 80-90%da, maktabni tugatayotgan o`smirlarning 80%da kariyes bo`shliqlari,kattalarning 95-98%da plomba tishlari mavjud.Statistik ma`lumotlar shuni ko`rsatadiki,ekvatorial

mintaqalarda(Afrika,Osiyo) tish kariesi qutbli mintaqalarga qaraganda kamroq tarqalgan. Rivojlanayotgan mamlakatlarda ham tish kariyesining tarqalishi yuqori.

Etiologiyasi- Hozirgi vaqtda tish kariyesining paydo bo'lishi mikroorganizmlar tomonidan amalga oshirilaadigon uglevodlarning fermentatsiyasi va organik kislotalarning shakllanishi tufayli tish plastinkasi ostidagi tish yuzasida pH ning mahalliy o'zgarishi bilan bog'liq.Og'iz bo'shlig'ining kariogen bakteriyalariga kislota hosil qiluvchi streptokoklar va ba'zi laktobakteriyalar kiradi. Tish emalining inson tanasidagi eng qattiq to'qima bo'lishiga qaramay, emal prizmalarining gidroksiapatitlari ortib borayotgan kislotalikka juda sezgir, bu ularning yo'q qilinishini Ph 4,5 dan boshlanadi.

Kariogen holat. Kariogen holat og'iz bo'shlig'ining holati bo'lib, u ko'plab omillar ta'sirida shakllanadi va kasallikka moyillikni belgilaydi.Kasallikka moyillik og'iz bo'shlig'ini tekshirish va bir qator testlar(emalni bo'yaash, blyashka aniqlash, bakteriyalar izlari, qattiq to'qimalarning kislotalar ta'siriga chidamliligi) orqali aniqlanadi. Sinovlar yordamida tish shifokori qattiq to'qimalarning sezuvchanlik darajasini aniqlaydi: kariyesga yuqori, o'rta yoki past qarshilik. Tish yuzasini kariyesga moyilligi. Tish email inson tanasidagi eng qattiq to'qimadir. U 96% mineral, birinchi navbatda gidroksiapatit bo'lib, kislotalarga juda sezgir, shuning uchun emalning buzilishi Ph 4,5 da boshlanadi.

Kariogen bakterialar. Kariyes yuqumli kasallik bo'lib, bolalarda kariyes rivojlanishining asosiy sababi shirinliklarni iste'mol qiloish emas, balki kekxa oila a'zolaridan, ayniqsa onalardan Streptococcus mutans va Streptococcus sobrinus bakteriyalarini yuqtirishdir. Masalan, Bolani labidan o'pishda, qoshiq yoki emzikni bolaga berishdan oldin yalash (ota-ona ovqatning juda issiq emasligiga ishonch hosil qilish uchun tatib ko'rganda va hokazo).Og'iz bo'shlig'ida ko'plab bakteriyalar yashaydi, ammo blyashka hosil bo'lish jarayonida va emalning keying demineralizatsiyasi, asosan, kislota hosil qiluvchi streptokokklar va anaerob fermentatsiya bilan ajralib turadigon laktobakteriyalar tufayli yuzaga keladi.Uglevodlarni, ayniqsa sukrozni iste'mol qilingandan keyin bir necha daqiqa pH ning 6 dan 4 gacha pasayishi kuzatiladi.Uglevodlarni fermentatsiyalash

jarayonida bevosita hosil bo'lgan sut kislotasidan tashqari, tish plastinkasida formik, butirik, propion va boshqa organik kislotalar mavjud.

Fermentatsiya qilinadigon uglevodlar: Uglevodlarni fermentatsiyalash jarayonida hosil bo'lgan kislotalar tish emalining sirtini yo'q qilishga olib keladi. Blyashka fermentatsiyaning mavjudligi va faolligi mavjud uglevodlarning miqdori va sifatiga bog'liq. Saxaroza eng intensive fermentlanadi, glyuykoza va fruktoza esa kamroq intensive fermentlanadi, glyukoza va fruktoza esa kamroq intensive fermentlanadi.

Mahalliyashtirish bo'yicha klassifikatsiya.

Amerikalik olim Blek karioz bo'shliqlarni joylashivu bo'yicha tasniflashni taklif qildi:

1-sinf: Kariyes kovak molyar, premolyar tishlarning tabiiy fissuralari va hamma guruh tishlarning ko'r chuqurchasida joylashadi.

2-sinf: Kariyes molyar va premolyar tishlarning kontakt yuzalarida joylashadi.

3-sinf: Kariyes kovakkesuvchi va qoziq tishlarning kontakt yuzasida bo'lib, u kesuv yuzasiga o'tmaydi. Tish burchaklarini buzilmaydi.

4-sinf: Kariyes kovak qoziq va kesuvchi tishlarning kontakt va kesuv yuzalarida bo'lib, tish burchagi buziladi.

5-sinf: Kariyes kovak barcha tishlarning bo'yin qismida joylashgan.

6-sinf: Kariyes kovak kesuv tishlarining kesuv qirralari va chaynov tishlarining chaynov do'mboqlarida joylashadi.

Kariyesni davolash usullari:

Patologiya rivojlanish bosqichiga qarab, stomatologiya konservativ va invaziv bo'lingan turli xil davolash turlaridan foydalanadi.

Konservativ terapiya. Tish to'qimalariga keying zarar yetkizmaslik uchun kasallikning dastlabki bosqichlarida konservativ usullar qo'llaniladi:

Ozon terapiyasi. Infeksiya o'choqlarini zararsizlantirish va periodontal kasalliklarni davolash uchun ishlatiladi.

Lazerli floresans. Tishning kariyes joylarini tanlab olishga imkon beradi.

Remineralizatsiya. Emalga minerallashtiruvchi vositalarni qo'llashni o'z ichiga oladi va faqat yuzaki kariyes va dog'larni davolash uchun samarali.

Tish to'qimalarini tayyorlash bilan invaziv davolash. Invaziv usul og'ir tish shikastlangan hollarda qo'llaniladi va behushlik ostida shikastlangan emal, dentin yoki tishning bir qismini olin tashlashni o'z ichiga oladi.

Tayyorgarlik bilan terapiyaning umumiy bosqichlari. To'qimalarni tayyorlash bilan kariyes terapiyasi ma'lum bir ketma-ketlikda amalga oshiriladigon bir qator standartlarni o'z ichiga oladi.

1. Anesteziya qo'llaniladi, tishni uyishtiruvchi sprej bilan oldindan davolanadi. Lokal anesteziyalar odatda og'riqsiz protsedurani ta'minlash uchun ishlatiladi va ularning 40 daqiqadan ikki soatgacha davom etadi.

2. Tishni kofferdam bilan izolyatsiyasi so'lakni davolanish joyiga kirishiga to'sqinlik qiladi, bu esa davolash sifatini oshiradi.

3. Aniq chegaralarni yaratish va to'g'rib o'shliq shaklini shakllantirish uchun zararlangan hududni tayyorlash va emal chetini olib tashlash. Bo'shliqni suv va havo oqimi bilan tozalash.

4. Plomba moddasiga yopishishni yaxshilash uchun dentin va emal chetlarini quritish. Pulpani to'ldirishdan himoya qilish uchun izolyatsion materialni qo'llash.

5. Zararlangan tishning emal soyasiga asoslangan maxsus shkala bo'yicha plomba moddasini tanlash. Materialni qatlamlash orqali plomba tsementlash.

6. Tish yuzasini silliqlash bilan mukammal silliqlik bilan shakllantirish. To'ldirish balantligini tuzatish.

Tish chirishini qanday oldini olish mumkin:

Kariyesni oldini olish uchun sabablariini bartaraf etish va gigiena qoidalariga rioya qilishdan iborat. Cariyesni oldini olish erta bolalikdan, sut tishlari paydo bo'lganda boshlanishi kerak. To'g'ri ovqatlanishga e'tibor berish, bolalarni muntazam ravishda tishlarni yuvishga o'rgatish muhimdir. Maktab o'quvchilari va kattalar kuniga ikki marta – ertalab va kechqurun tishlarini yuvishi kerak. Cariyesni oldini olish bo'yicha asosiy xizmatlarga tish floridasi, shkalasi va tish toshini olib tashlash kiradi. Floridatsiya kariyesning oldini olishda muhim ro'l o'ynaydi.

Ftorlashning o`zi tishlarga professional ftoridni qo`llash orqali amalga oshiriladi, davolash kursi beshdan yeti martagacha, yiliga ikki marta takrorlanadi. Ftoridli plomba bilan yoriqlarni yopishtirish maktab yoshidagi tishlarning shakllanishida ham juda muhimdir. Blyashka periodontal kasallik uchun asosiy xavf omildir. Birlamchi profilaktikaning maqsadi tish va periodontal salomatlikni saqlashdir. Ikkilamchi profilaktika davolashdan keyin kasallikning qaytalanishini oldini oladi. Tish kariyesini oldini olish. Tish kariyesini rivojlanishining eng muhim omillari dietada ortiqcha uglevodlar va ftorid yetishmovchiligidir. Shuning uchun tish kariyesining samarali oldini olish ushbu omillarning barchasini bartaraf etishga qaratiladi. Kariyesning oldini olish uchun to`rtta chora-tadbirlarni ishlab chiqamiz. ENDOGEN DORI-darmonlarsiz kariyesning oldini olish. Bu muvozanatli dietaga rioya qilishni o`z ichiga oladi. Kundalik rasionga oqsillar va aminokislotalarni va vitaminlarni o`z ichiga olgan ovqatlar bo`lishi kerak. Kaltsiyga boy bo`lgan turli xil sut maxsulotlari va florid o`z ichiga olgan dengiz mahsulotlarini alohida ahamiyatga ega. Kattalar, maktab o`quvchilari va homilador ayollarda kariyesning oldini olish uchun ftorid va kaltsiy, B va D vitaminlari, baliq yog`i va boshqalarni o`z ichiga olgan dorivor preoaratlardan maqsadli foydalanishdan iborat. Tish kariyesini oldini olish uchun ham antenatal davrda boshlanishi kerak, chunki tadqiqotlar shuni ko`rsatadiki, kariyesga moyillik homilaning rivojlanishida shakllanadi. Emal tuzilishining buzilishi va bolada kariyes rivojlanishi turli xil homiladorlik patologiyalari, kaltsiy va boshqa muhim mikroelementlarning yetishmasligi tufayli yuzaga kelishi mumkin.

Ikkilamchi yoki takroriy kariyes-bu plomba bilan qo`shni bo`shliqning rivojlanishi. Buning sababi bo`shliqdagi yumshatilgan dentinning to`liq olib tashlanmaganligi, emal qirralarining haddan tashqari osilganligi va plomba moddasining qisqarishi yoki yo`qolishi. Silikat, silikofosfat tsementlar va plastmassalar bilan to`ldirilgandan so`ng pulpaning yallig`lanishi va nekrozi izolyatsion qoplamani noto`g`ri joylashtirish tufayli yuzaga keladi. Pulpani tirnash xususiyati beruvchi plomba moddasi dentin bilan aloqa qiladi, bu yallig`lanish yoki nekrozga olib keladi. Davolash pulpit yoki periodontit kabi amalga oshiriladi.

Kariyesning potogenezi: Kariogen omillar, ularning oʻzaro taʼsirlarining turli usullarida kariyes rivojlanishiga olib keladi. Oziq-ovqat qoldiqlarining mavjudligi, soʻlakning miqdor va sifati oʻzgarishi, ogʻiz boʻshligʻining gigienik qoidalariga rioya qilmaslik sababli paydo boʻladi. Mikroorganizmlar pelikulaga mahkam oʻrnashi, tish plastinkasini hosil qiladi. Pelikula orttirilgan, yupqa, shaffof organik plonkadir. Bu tish emalining yuzasida tuzilmasiz, mikrobsiz sshakllanish boʻlib, soʻlakning oqsil-uglevod komponentlari: musin, glikoproteinlar va sialoproteinlarning choʻkish natijasida hosil boʻladi.---

Xulosa: Umuman olganda, kariyes – oldini olish mumkun boʻlgan kasallikdi. Sifatli ogʻiz gigiyenasi, toʻgʻri ovqatlanish, muntazam stomatologik koʻriklar va zamonaviy davolash usullaridan foydalanish tishlarning uzoq muddad sogʻlom saqlashini taʼminlaydi. Shuning uchun har bir inson oʻz sogʻligʻi uchun masʼuliyat bilan yondashib, profilaktika choralariiga qatʼiy amal qilish zarur. Tish kariyesining barvaqt oldini olish nafaqat tishlarni, balki umumiy sogʻliqni saqlashda ham muhim ahamiyat kasb etadi. Kariyesni oldini olish va davolashda eng muhim tamoyil – erta tashxis va muntazam profilaktika hisoblanadi. Kasallikning oldini olishda muntazam va toʻgʻri gigiyena, oqilona ovqatlanish, shirinliklarni cheklash, professional tozalash va yiliga kamida ikki marotaba stomatology koʻrigiga boorish katta ahamyatga ega. Shunoing uchun har bir inson kariyesni oldini olishni oʻz sogʻligʻi uchun muhim kundalik sifatida qabul qilishi zarur. Sogʻlom tishlar-umumiy sogʻliq va hayot sifatining muhim tarkibiy qismidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Qosimov A.A., Xodjayeva M.A. Bolalar stomatologiyasi. – Toshkent: “Qomuslar” nashriyoti, 2019. – 280 b.
2. Saidov Sh.S., Erkinov B.B. Stomatologiya gigiyenasi va profilaktikasi: Oʻquv qoʻllanma. – Toshkent: TTA nashriyoti, 2020. – 210 b.
3. Joʻrayev U.A., Toʻxtasinov M.M. Umumiy stomatologiya asoslari. – Toshkent: “Fan va texnologiya”, 2018. – 320 b.
4. Matlubov M.M., Oʻrinboyeva N.M. Tibbiy gigiyena: Darslik. – Toshkent: “Tafakkur qanoti”, 2021. – 340 b.

5. O'zbekiston Respublikasi Sog'liqni Saqlash Vazirligi. Tish kasalliklari profilaktikasi bo'yicha klinik protokollar. – Toshkent, 2022. – 56 b.